

4. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С. А. Жаботинская // Проблемы загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького : зб. наук. пр. – Чернівці, 2008. – С. 357–368.
5. Жаботинская С. А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С. А. Жаботинская // Вестн. Харьк. нац. ун-та им. В. Н. Каразина. – 2010. – № 928. – С. 6–20.
6. Жаботинская С. А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – Ялта, 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259.
7. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Кубрякова Е. С. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
8. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения : учеб. пособие / М. В. Никитин. – М. : Высш. шк., 1988. – 168 с.
9. Радзиевская С. А. Семантическое пространство концепта ДОМ в американской поэзии XX столетия : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С. А. Радзиевская. – Киев, 2008. – 20 с.
10. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : монография / Слышкин Г. Г. – Волгоград : Перемена, 2004. – 340 с.
11. Чернобай С. Е. Концепт «дом» в английской фразеологической картине мира / С. Е. Чернобай // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия : Филология. Социальные коммуникации. – 2010. – Т. 23 (62), № 3. – С. 136–140.
12. Янова О. В. Концепт BELIEF / TRUST / FAITH: структура и репрезентация в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Янова О. В. – СПб., 2005. – 21 с.
13. BBC English Dictionary. – London : HarperCollins Publishers, 1993. – 1372 p.
14. Clausner T. C. Domains and image schemas / T. C. Clausner, W. Croft // Cognitive Linguistics. – 1999. – № 10/1. – P. 1–31.
15. COLLINS COBUILD English Language Dictionary. – London : Collins Sons & Co Ltd, 1990. – 1704 p.
16. Langacker R. Grammar and Conceptualization / R. Langacker. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2000. – 427 p.
17. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar. V. 1: Theoretical prerequisites / R. W. Langacker. – Stanford : CA : Stanford University Press, 1987. – XI, 547 p.
18. Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE) [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ldceonline.com/search/>.
19. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow : Pearson Education Ltd., 2000. – 1668 p.
20. Online Etymology Dictionary (OED) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.etymonline.com/>.
21. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / ed. by J. Crowther. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 1428 p.

Статтю подано до редколегії
16.03.2012 р.

УДК 811.111'42

С. Б. Шелудченко – кандидат філологічних наук,
виконувач обов'язків доцента кафедри практики
англійської мови Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Частотність когнітивно-концептуальних груп слів категорії стану в англомовних художніх текстах

*Роботу виконано на кафедрі практики
англійської мови ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті досліджено функціональні характеристики слів категорії стану в тексті. Проаналізовано ієрархічну організацію концептополя СТАН. Висвітлено частотну градацію таксонів різних рівнів абстракції концептополя СТАН безпосередньо в художньому тексті.

Ключові слова: слово категорії стану, концептополе, ієрархічна організація, частотність.

Шелудченко С. Б. Частотность когнитивно-концептуальных групп слов категории состояния в англоязычных художественных текстах. В статье исследуются функциональные характеристики слов категории состояния в тексте. Анализируется иерархическая организация концептополя СОСТОЯНИЕ. Приводится частотная градация таксонов разных уровней абстракции непосредственно в художественном тексте.

Ключевые слова: слово категории состояния, концептополе, иерархическая организация, частотность.

Sheludchenko S. B. Words of the Category of State: the Frequency of their Cognitive-Conceptual Groups in English Fiction. The article investigates the words' of the category of state functional characteristics in the text. The hierarchical organization of the conceptfield «STATE» is analyzed. The taxons of different abstract layers are graduated due to their frequency in fiction.

Key words: a word of the category of state, conceptfield, hierarchical organization, frequency.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання про статус слів категорії стану (СКС) як окремої частини мови все ще піддається сумніву й на часі залишається актуальним, оскільки науковці часто акцентують увагу на проміжній позиції СКС між класами іменника, прикметника та дієслова. Найбільш вагомими в цій галузі нам видаються дослідження Б. О. Ільїша [1], П. І. Шлейвіса [4], Б. М. Лейкіної [2], А. Лі [3].

Дотримуючись позиції про відмежування СКС як самостійної частини мови, послуговувалися власними критеріями добору конститuentів цієї частини мови, а саме: 1) діагностуюча функція категоріального продуктивного префікса *a-*; 2) неможливість сполучення з означенням; 3) особливість уживання прислівника ступеня *all* зі словами категорії стану; 4) модифікація прислівниковими сполученнями *very much* та *too much*; 5) нездатність СКС утворювати ступені порівняння; 6) здатність вербалізувати стан, а не ознаку; 7) домінантність функції предикатива; 8) нездатність СКС реалізувати категоріальне значення в препозиції.

Мета дослідження – установити функціональні характеристики слів категорії стану безпосередньо в контексті. Досягнення поставленої мети передбачає виконання конкретних завдань: 1) окреслити ієрархічну організацію концептополя СТАН; 2) простежити реалізацію чільних макроконцептів таксонами спадних рівнів абстракції безпосередньо в тексті; 3) установити частотну градацію катаконцептів.

Матеріалом дослідження став корпус 2359 текстових фрагментів загальним обсягом 6492 сторінки суцільної вибірки з текстів класичної і сучасної художньої літератури англійських й американських письменників.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розуміючи під макроконцептом максимально узагальнену й схематизовану уяву про концептуальну основу значення, установлено, що концептополе СТАН конституюється такими макроконцептами, як «ФІЗИЧНИЙ СТАН», «ПСИХІЧНИЙ СТАН», «МЕНТАЛЬНИЙ СТАН», «МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ» та «СТАН ДОВКІЛЛЯ».

Рис. 1. Концептополе СТАН

Аналіз концептополя засвідчив, що п'ять його макроконцептів, які ієрархічно структуровані таксонами спадних рівнів абстракції, а саме гіперконцептами, мезоконцептами, катаконцептами, нерівномірно реалізуються у текстах художньої літератури на рівні катаконцептів. Виявили, що вісім катаконцептів, які складають ядро СКС в художніх текстах, здатні позначати фізичний стан (3), місцезнаходження (3), психічний стан (1) та ментальний стан (1). І в ядрі, і в основній системі не виявлено жодного катаконцепту, що позначає стан довкілля. Домінування в ядрі й основній системі катаконцептів, що конструюють значення перебування, пояснюється і значною варіативністю елементів-конституентів цього когнітивно-семантичного простору, і великою кількістю явищ, які ці катаконцепти покликані зображати. Переважання катаконцептів зі сфери психічних та фізичних станів зумовлена потребою точного відтворення станів особистості.

Загалом можемо стверджувати, що проаналізовані катаконцепти репрезентують не лише всі макроконцепти, а й усі гіперконцепти когнітивно-семантичного патерну СТАН. Аналіз даних таблиці 1 засвідчив, що за критерієм частоти вживання катаконцептів у художній літературі ядро складають гіперконцепти «СТАН ОСОБИ», «ЕМОЦІЇ» та «РОЗТАШУВАННЯ», що входять до складу макроконцептів «ФІЗИЧНИЙ СТАН», «ПСИХІЧНИЙ СТАН» і «МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ» або «ПЕРЕБУВАННЯ» відповідно, до основної системи належить також гіперконцепт «МЕНТАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ». Межа поділу на основну систему та периферію вирізняється нечіткою, аморфною позицією. Шість гіперконцептів становлять периферію:

Таблиця 1

Розподіл гіперконцептів стану за частотою в тексті

ГІПЕРКОНЦЕПТ	ЧАСТОТА	
	АБСОЛЮТНА	ВІДНОСНА
ЯДРО	1822	77,24 %
Стан особи (Фізичний стан)	945	40,06 %
Емоції (Психічний стан)	529	22,42 %
Розташування (Місцезнаходження)	348	14,75 %
ОСНОВНА СИСТЕМА	2045	86,69 %
Ментальні характеристики (Ментальний стан)	223	9,45 %
ПЕРИФЕРІЯ	314	13,31 %
Стан руху або діяльності (Місцезнаходження)	198	8,39 %
Воля (Психічний стан)	63	2,67 %
Пізнання (Психічний стан)	13	0,55 %
Ментальне ставлення (Ментальний стан)	12	0,51 %
Стан об'єкта (Стан довкілля)	11	0,47 %
Стан природи (Стан довкілля)	10	0,42 %
Стан явища (Фізичний стан)	7	0,3 %
РАЗОМ	2359	100 %

Найбільш характерними для найчисельнішого в художній літературі гіперконцепту СТАН ОСОБИ є катаконцепти *alone*, *alive*, *asleep*, *awake* та *aloud*. Зважаючи на особливості їх уживання, відзначено властиву їм сполучуваність із підметом – істотою та підметом – неістотою, наприклад: (1) *It stained his unwary slippers or shoes with the juice of cowslip and celandine, hid him, exposed him, made him tired after a while, frightened him, but lured him on, into the wood where each leaf was aliv ...* [9, 98]; (2) *Mary had been ill used – probably in being made to believe that truth which was falsehood: she is not complaining, but she is sitting alone in the snow storm, and you hear her thoughts* [5, 128].

Як демонструють приклади (1) і (2), обидва катаконцепти репрезентують фізичний стан, зокрема стан природи, живого лісу, та стан самотності героїні твору. Відтак саме завдяки здатності сполучатися з підметами – істотами та неістотами – слова категорії стану розвивають свої полісемічні можливості. Так, наприклад, катаконцепт *alive* здатний створити образ на позначення стану життя, стану існування, стану жвавості та бадьорості, стану повноти життя, достатку, а катаконцепт *awake* позначає стан або активності, або обачності, пильності.

Не було виявлено жодного випадку вживання *awake* із суфіксом *-un*. Імовірно, це пояснюється існуванням відповідного антоніма (*asleep*) серед слів категорії стану, що належить до того ж гіперконцепту. Тому не дивно, що СКС *asleep*, як і *awake*, незважаючи на полярність значень,

вимагає вказівки, що в тій чи іншій формі повідомляє про часовий простір, коли відбувається перехід денотата підмета у стан сну. Такі супровідні обставинні слова підкреслюють швидкість, іноді миттєвість чи поступовий перехід в означуваний стан, наприклад: *Mrs. Boulby, who held an opinion that when her lord immediately dropped asleep after a good dinner, his face became as the face of an angel...* [5, 296].

Наступним за частотою є гіперконцепт «ЕМОЦІЇ», де чільне місце належить катаконцепту *afraid*, що разом з іншими катаконцептами утворює синонімічний ряд *afraid – adread – aghast – affrighted* та складає антонімічну пару з *unafraid*, наприклад: *When they were, afraid of black Sunday evenings in summer, the sing-song chant had gone in and stayed seven nails for a nursery rhyme* [9, 37].

Катаконцепт *afraid* виражає у цьому прикладі не так стан справжнього страху, як стан занепокоєння. Загалом усі перелічені синоніми (*afraid – adread – aghast – affrighted*), як свідчать приклади, близькі не лише семантично, а й синтаксично. Їх особливістю є здатність сполучатися лише з іменниками, що позначають істоти, наприклад: (1) «*Chris!*» he exclaimed *aghast*. [6, 290]; (2) *Perched high in the saturated air, he was afraid that if he did he would roll off the ledge and perhaps spill against some tree* [9, 332].

Обидва катаконцепти, проілюстровані прикладами, конструюють аналогічне значення стану страху, етимологічно не відрізняються, проте СКС *aghast* трапляється зрідка в художній літературі й неспроможне реалізувати ту сполучуваність, що виявляється при аналізі *afraid*.

Ще один доволі частотний представник гіперконцепту «ЕМОЦІЇ», що не входить до названого синонімічного ряду – це катаконцепт *ashamed*, наприклад: *The idea of Pauline at home gave him spasms of embarrassment, and he was unable to say whether this was because he thought he would be ashamed or whether it was because Pauline would dislike it* [9, 278].

Як і одиниці, що позначають стан страху, слово *ashamed* тяжіє до вживання з підметом – істотою. Усі згадані катаконцепти належать до гіперконцепта «ЕМОЦІЇ» з негативним забарвленням. На відміну від *ashamed*, катаконцепт *astonished* стосується сфери людської психіки, проте співвідноситься з гіперконцептом «ВОЛЯ», наприклад: *When they grew tired and wandered away he shook the gatelatch to see how quickly they would converge again on the trough, and was astonished at the squeals sent forth in protest at his taps* [9, 99].

Останнім гіперконцептом, що входить до ядра, є гіперконцепт «РОЗТАШУВАННЯ». Він представлений меншою кількістю прикладів, проте відзначений більшою різноманітністю катаконцептів, наприклад: *At this point-blank denial Stephen turned his face away decisively, and preserved an ominous silence: the only objects of interest on earth for him being apparently the three or four-score sea-birds circling in the air afar off* [8, 63].

Приклад ілюструє вживання катаконцепту *afar* у синтаксичній функції обставини та підтверджує домінування функції обставини серед катаконцептів гіперконцепту «РОЗТАШУВАННЯ».

У гіперконцепті «МЕНТАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ», який є складовою частиною основної системи, значну чисельну перевагу при вживанні в художній літературі виявляє антонімічна пара *aware – unaware*, наприклад: *All these silly-looking people being borne through space in a sitting posture – these flat-headed youths, girls with faces all mouth, the middle-aged woman, the coach driver, aware that he would come off best in a collision – all these had taken to the road for the sole purpose of balking you* [7, 55].

Катаконцепт *aware*, як і інші одиниці гіперконцепту «МЕНТАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ», уживається з підметом, денотатом якого є лише істота. Близьким до СКС *aware* є катаконцепт *apparent*, який, проте, не здатний повністю реалізувати синтаксичні можливості через низьку вживаність у художньому тексті.

Нечисленними в художній літературі є катаконцепти, покликані змальовувати стани природи й об'єктів. Ідеться про катаконцепти *ablaze, aglow* та *agleam*. На відміну від катаконцептів гіперконцепту «МЕНТАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ», елементи макроконцепту «СТАН ДОВКІЛЛЯ» сполучаються винятково з підметом, денотатом якого є неістота, наприклад: *But if Briar-chapel seemed alive, so also did Briarmains: some of its windows too were aglow...* [5, 165].

Синтаксичні можливості СКС на позначення стану довкілля сягають від функції предикатива, як у попередньому прикладі, до функції постпозитивного означення, наприклад: *Back in the drawing-room the atmosphere seemed formal; but Freddie, more shining than ever, linen spotlessly agleam, decided that the evening was still young, that they must finish it all together at the Embassy* [6, 304].

Розглянувши частоту вживання категоріальних елементів на позначення стану в межах гіперконцептів, інформативною видається також градація частоти власне катаконцептів у межах концептополя СТАН (див. табл. 2):

Таблиця 2

Градація катаконцептів за частотою

Зона частоти	Поріг частоти	Слова категорії стану
Висока	400–499	<i>alone</i>
Вище середньої	300–399	<i>afraid</i>
Середня	200–299	<i>aware</i>
Нижче середньої	100–199	<i>ahead, alive, apart, aside,</i>
Низька	1–99	<i>aback, abashed, ablaze, aboard, aboon, abreast, abroad, about, abuse, acute, adept, adread, adrift, adroit, afar, afield, affrighted, afloat, afoam, afoot, afore, aghast, agleam, aglow, aheap, ahold, ahungered, ajar, akimbo, akin, alarmed, alert, alight, alike, aloft, aloof, aloud, amenable, amiss, anew, apace, apiece, apparent, aright, arise, ashamed, ashore, askance, askew, asleep, astir, astonished, astray, asunder, athirst, atop, awake, awash, unafraid, unaware</i>

Найбільшою частотою вирізняється катаконцепт гіперконцепта «СТАН ОСОБИ», далі слідує катаконцепти *afraid* та *aware*, які належать до гіперконцептів «ЕМОЦІЇ» та «МЕНТАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ» відповідно. Цікавим є факт перебування антонімічної пари *asleep* – *awake* на одній сходинці кількісної градації. У зоні частоти нижче середньої простежується домінування слів, що належать до гіперконцепту «РОЗТАШУВАННЯ», за винятком одного елементу гіперконцепту «СТАН ОСОБИ». Найбільша кількість катаконцептів перебуває в межах корпусів від п'яти до десяти значень, від двох до п'яти значень та в корпусі катаконцептів з одним значенням.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, частоту вживання слів категорії стану в художній літературі аналізували за двома параметрами. Перший критерій ґрунтувався на вивченні частоти вживання корпусів катаконцептів, об'єднаних відповідними гіперконцептами. Його результати можна представити так у порядку спадання: СТАН ОСОБИ → ЕМОЦІЇ → РОЗТАШУВАННЯ → МЕНТАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ → СТАН РУХУ або ДІЯЛЬНОСТІ → ВОЛЯ → ПІЗНАННЯ → МЕНТАЛЬНЕ СТАВЛЕННЯ → СТАН ОБ'ЄКТА → СТАН ПРИРОДИ → СТАН ЯВИЩА. Другий критерій ґрунтувався на дослідженні частоти окремо взятих катаконцептів. Його результатом стала градація на п'ять зон частоти.

Одним із перспективних напрямів видається дослідження СКС як конституенти фразеологічних єдностей, прислів'їв і приказок англійської мови

Список використаної літератури

1. Ильиш Б. А. Категория состояния / Б. А. Ильиш // Современный англ. яз. – М. : [б. и.], 1948. – С. 145–148.
2. Лейкина Б. М. О категории состояния в современном английском языке / Б. М. Лейкина // Уч. зап. ЛГУ. Сер. филол. науки. – Л.: [б. и.], 1955. – Вып. 21. – С. 223–253.
3. Ли А. В. Категория состояния и равноуровневые средства ее выражения в современном английском языке : автореф. дис ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. В. Ли. – Одеса, 1982. – 26 с.
4. Шлейвис П. И. О категории состояния как о части речи / П. И. Шлейвис // Структура словаря и вопр. словообразования герман. и роман. яз. – Пятигорск : [б. и.], 1977. – С. 55–64.
5. Bronte Charlotte. Shirley / Ch. Bronte – Harmondsworth, England : Penguin Books, Ltd., 2008. – P. 39–600.
6. Cronin A. J. The Citadel / A. J. Cronin – М. : Higher School Publishing House, 2008. – 460 p.
7. Dickens Monika. Thursday Afternoons / M. Dickens – Penguin Books, 2005. – 320 p.
8. Hardy Thomas. A Pair of Blue Eyes / T. Hardy – Penguin Books, 1999 – 435 p.
9. Sillitoe Allan. Key To The Door / A. Sillitoe – London : HarperCollinsPublisher, 2005. – 400 p.

Статтю подано до редколегії
27.03.2012 р.